

Põhja-Eesti ja Lõuna-Eesti murde vahepiir

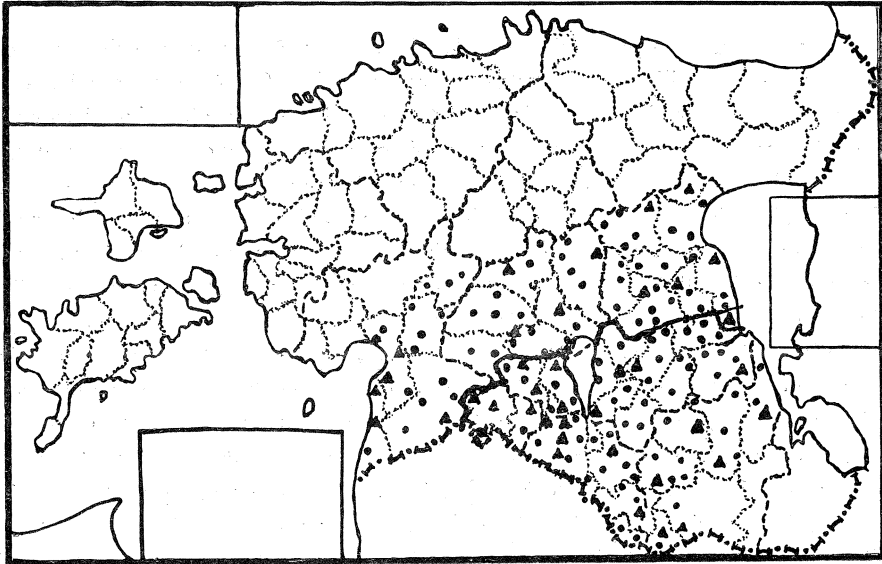
I.

Põhja-estti ja lõuna-estti vahepiiri on seni määratud ja märgitud lihtsalt ja umbkaudselt. L. KETTUSEL, LDVKD, LUDK, VKÄH, EKÄH, see on trasseeritud üheainsa sirge, Viljand ikohal murduva joonena, mis kahes esimeses töös Häädemeestelt, järgmistes aga Saarde-Jäärjast Läti piiri äärest jookseb Viljandi linna kaudu Võrtsjärve põhjakaldale ja kulgeb sealt otsesihis itta pisut põhjapool Tartut ning lõpeb Peipsi rannal, Varnjast vähe lõunapool. Allakirjutanal, »Eesti keeleala murdelisest liigendusest» (EK 1932), «Die estnische Sprache» (1932, lk. 32) ja «Kaunis emakeel» (1952, lk. 97), on seda murdepiiri, teatud hulga isoglosside varal, täpsustatud juba enam, seal näeme selle jagunemist mõneks haruks, lahutades lõuna-estiks murde, mida kõneldakse Hallistes, Paistus, Tarvastus, Rannus, Puhjas, Nõos, Tartu-Maarjas, Kodavere lõunaosas ja kõigis muudes kihelkondades, mis neist paikadest kagu- ja lõunapool. Põhja- ja lõuna-estti murde omavaheliste erinevuste ligemal jälgimisel aga selgub, et nende murrete vahepiir on hoopis keerukam ja nõuab määritlemist palju täpsamalt. Alljärgnevas on püütud seda teha üle 140 eri punktis varemalt kohtadel Eestis ja nüüd eesti pagulaste seas Rootsis (vt. kaarti nr. 1) kogutud ainekiku põhjal, mis esineb »Eesti Murdeatlase» käsikirjas ja selle kahes trükisilmunud vihus.

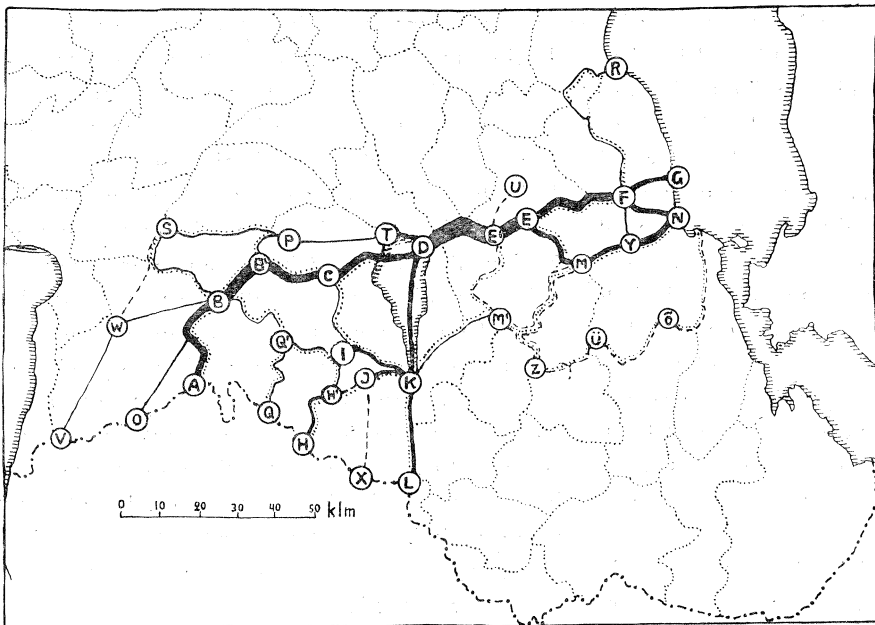
Esmalt mõni sõna selle murdepiiri fikseerimise meetodist.

Isoglossid teatavasti võivad loomult olla kas ebamäärased, s. o. ühe ala fenomeeni pikaldaselt, laugelt teiseks üle minnes (nii näit. *o - o - y - u* või segiesinduste *atr*, *põtr*, kuid *puдру*, *tedre* või *õde* kõrval *sõsar* puhul), või jälle — peamiselt looduslike tõkete korral — teravad, kindlapiirdelised.¹ Kui neid, eriti viimast laadi isoglosse esineb küllaldaselt rohkel määral ja samas suunas kulgevalt teatud kitsamal maa-alal, niiviisi piirjoonte kimpu või teatud vöödet kujundades, võime juba kõnelda murdepiirist, millest kummail pool asuvail kõnelejail on tekkinud naabruse keele ja oma keele kohta tunne kui kahest erinevast murdest. Igatahes olgu aga rõhutatud, et murdepiiri — ja kahe sugukeele vahelise piiri — täpsusele isegi kõige soodsamas

¹ Isoglosside iseloomu hüpoteetsuse või kindluse kohta vt. m. s. L. TESNIÈRE Atlas linguistique pour servir à l'étude du duel en slovène (a. 1925), lk. 31, A. SOMMERFELT Studies in Cyfeiliog Welsh (a. 1925), G. G. KLOEKE Herkomst en groei van het Afrikaans (a. 1950), lk. 3—4.

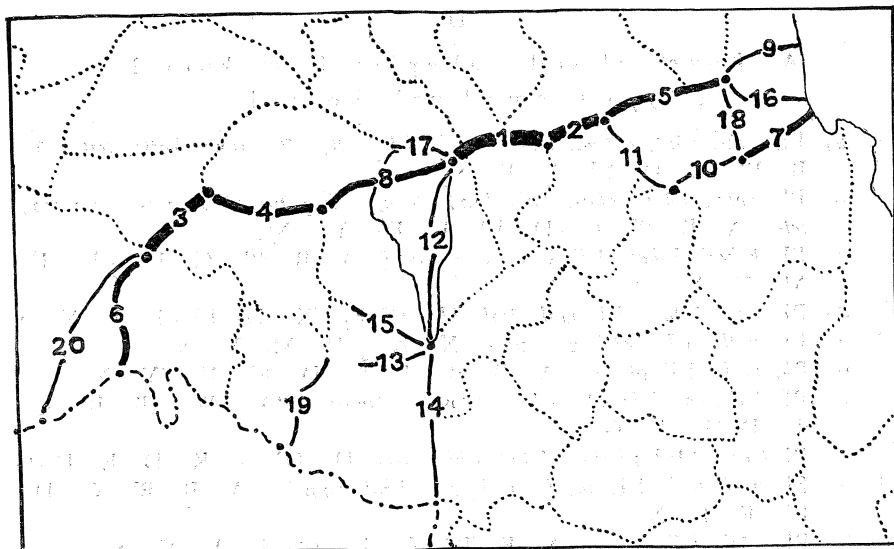
Kaart 1: Küsitluspunktid (● = küsitatud Eestis, ▲ = küsitatud Rootsis või Eestis ja Rootsis). — Les points d'enquête (● = l'enquête s'est effectuée en Estonie, ▼ = l'enquête s'est effectuée en Estonie et en Suède).

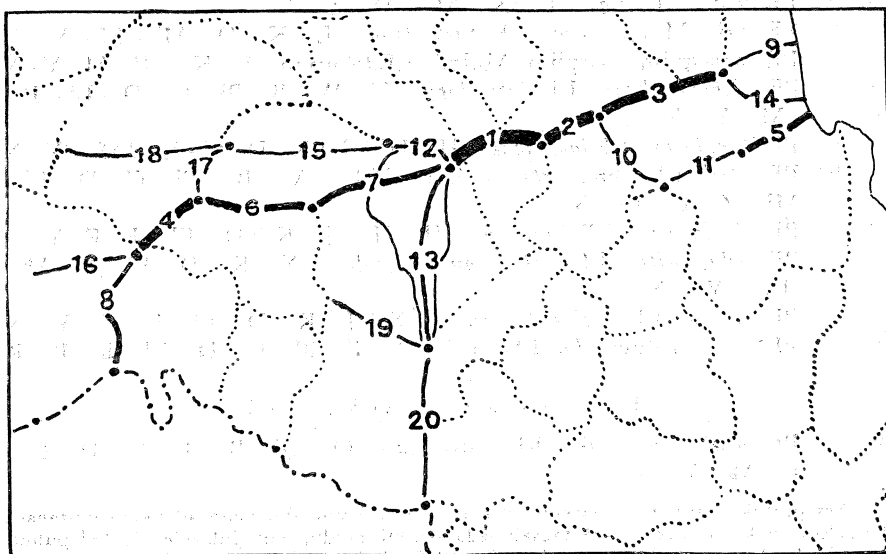
Kaart 2: Põhja-estli ja lõuna-estli murde vahapiir, selle harud ja käsitletud piirijärgud (A—B jm.). — La limite dialectale entre l'estonien du nord et l'estonien du sud, ses embranchements et les tranches de limite traitées (A—B etc.).

olukorras ei tule säärast piiri mõista kui joont selle sõna geomeetrilises mõttes, ragu seda on poliitiline või administratiivne piir. Seetõttu on siis ka arusaadavad need raskused, millele põrkame paljudest isoglossidest koosneva murdepiiri tõmbamisel; mitme, koguni mõnekümne joone trasseerimisega enam-vähem piiratud ulatusega maakaardile saame tahes-tahtmata väga laia isoglosside vöötme, mis murdepiiri kumbagi külge ulatudes ähvardab katta märksa laiemat maa-ala kui seda see murdepiiri vööde tegelikult oma laiusega enda alla võtab. Et sellest tehnilisest täbarusest pääseda, on allakirjutanu võtnud tarvitusele järgmise meetodi: a) kohtadel (kaardil 2 märgitud sõõrisse asetatud kapiiteltähega), kus PE ja LE vaheline murdepiir jaguneb harudeks (nendeks kohtadeks on kihelkonna- või vallapiiride ristluspunktid), on see piir järgitud 15—25 km pikkusteks lõikudeks, b) iga isoglossi puhul on registreeritud, mis lõikudest ehk järkudest see koosneb, s. o. mis järke kaudu see kulgeb (peat. II) ja c) iga piirijärgu puhul on loetletud, missugused isoglossid seal ühte satuvad (peat. III). Nõndamoodi on lõpuks võidud summeerida eraldi need isofoonid ja isomorfeemid ning eraldi ka need isoleksid ja viimaks kokku kõik isoglossid, millest iga piirijärk koosneb, ja seega siis määrata iga järgu, iga piiriharu kvantitatiivset tähtsust. (Peat. IV, vt. kaarte 3 ja 4!)

Kõnesoleva murdepiiri määritlemine on toimunud kõigi nende tähtsamate PE ja LE vaheliste häälikuliste, vormiliste ja sõnavaraliste erinevuste põhjal, mille levikupiir ühtub vähemalt osaliseltki selle murdepiiriga ja mille levikuala katab suuremat osa emmastkummast murdealast, — kõik muidugi tarvitada oleva ainestiku võimaluste piirides. Sel kaalutlusel on siin töös siis arvestamata jäetud need ainult LE-le omased ja talle väga iseloomulikud nähtused, mis esinevad ainult LE kaguosas, Võru- ja Setumaal (näit. *-t*, *-k>*, *h* püsi sõna algul, lõpul ja järgsilpides, *ü*-harmonia jmm.) või jälle rohkem küll LE-le iseloomulikud, kuid ka sügavas PE-s veel püsivad algupärasemad esindused või sealgi levinud või LE-st sinna kaugele tunginud uudisjooned (näit. *tk>kk*, *ks>ss* järgsilpides, *o* püsi kaugemal sõnas, sisekaoline tüüp *pühkma*, *astnud* jne.). Niiviisi on käsitlemisele tulnud 37 foneetilist, 13 morfoloogilist ja 94 leksikaalset vahekorda. Kuna sama hääliku või häälikühendi areng oleneb sõna erilaadseist foneetilisest tingimustest ja vahel ka sõnast endast, on sageli sama foneemi esinduse levikut jälgitud nende eri tingimuste, vahel koguni eri sõnade kaupa (alajaotused a, b, c, . . .). Vaadeldud sõnavarale pole muidugi raske leida veel lisa, aga vaevalt küll see suuremalt muudaks isoleksidest saadavat pilti.

Kaart 3:

Tähtsamad foneetilis-morfoloogilised piirilõigud (numbrid ja osalt joonte paksus märgivad nende kvantitatiivset tähtsust). — Les tranches principales des limites foné-morphologiques (les nombres et en partie aussi l'épaisseur de tranches désignent l'importance quantitative de limites).

Kaart 4:

Tähtsamad leksikaalsed piirilõigud. — Les tranches principales des limites lexicales.

II¹

A. Foneetilised vahepiirid. (vt. kaarti 2!)

a) Vanemad vahekorrad

1. a) PE *vaht, kõht, ahtma, kahte, tehti* / LE *vatt, kõtt, atma, katte, tetti*: A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - F - N (G)
- b) PE *vahu, kõhu, aha-, kahe(ksa), teha* / LE *vatu, kõtu, ata-, kate(ssa), tetä*: A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - F - (Y) - N
- c) PE *kohad, kohal* / LE *kotus(s)e, kotsal*: A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - M - Y - N
- d) PE *õhtu (õhta)* / LE *õdak, õtak*: H - H¹ - J - K - D - E¹ - E - F - Y - N
2. a) PE *katk* / LE *katsk g. kadsu*: X - K - M¹ - M - Y - N
- b) PE *putk* / LE *pütsik*: A - B - B¹ - P - C - D - E¹ - E - ?Y - N
- c) PE *kitkuma (kikma)* / LE *kitskma, kitsuma*: ?O - (?V) - B - B¹ - C - T - D - E - F - G
- d) PE *katki* (Mulgi *katik*) / LE *katski, katsik*: H - H¹ - J - K - D - E - F - G
3. a) PE *nael, tael* / LE *nagel, tagel (aga kaal, kaar!)*: A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - F - N
- b) PE *sõel* / LE *sõgel*: A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - F - Y - N
- c) PE *vai* / LE *vadi, vagi, vağa*: V - W - (S) - (P) - C - D - E¹ - ?E - ?M - Y - N
- d) PE *maias* / LE *madjas, magjas, mak'ass*: O - B - B¹ - C - D - M - Õ - N
- e) PE *näinud, teinud, läinud (nähnud, tehnd, lähänd)* / LE *nännu, tennu, lännu*: V - W - B - B¹ - C - D - E¹ - E - F - G
- 4) PE *linn* - LE *liin*: H - H¹ - I - K - D - E¹ - E - F - ?Y - N
5. a) PE *sigä* / LE *tsiga*: L - K - M¹ - M - Y - N
- b) PE *sirk* (Mulgi), *soor* / LE *tsirk, tsoor*: L - K - D - M¹ - M - Y - N
- c) PE (*ternespiim*) *säärpiim* (Mulgi) / LE *tsäärpiim*: L - K - M¹ - M - Y - N
- 6) PE *labidas, labid* / LE *lapi, lapju*: V - W - B - B¹ - C - D - E¹ - E - ?M - Y - N
7. a) PE *lõng, lõhki* / LE *lang, lahki*: H - H¹ - I - K - D - E¹ - E - ?M - ?Y - N
- b) PE *võru* / LE *varu, vahr* (vrd. p. 108!): A - (B) - B¹ - C - D - E¹ - M¹ - Z - Ü - Ö - N
8. a) PE (*h*)*ein, sein* / LE *hain, sain*: H - H¹ - J - K - D - E¹ - E - F - Y - N
- b) PE *selg, seitse* / LE *sälg, säitse (säidse)*: X - K - D - E¹ - E - M - (F) - (Y) - N
- c) PE *teivas* / LE *saivass, saevass*: X - J - K - D - E¹ - E - F - Y - N
- 9) PE *sõi* (: *sööma*), *lõi* / LE *sei, lei*: A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - F - R

b) Uuemad vahekorrad

- 10) PE *maks (-u), vaks* / LE *mass, vass*: Q - Q¹ - B - B¹ - C - D - E¹ - E - M - Y - N

¹ Ses peatükis tarvitatud märkide seletus: 1) ümmarsulgudes esinevad tähed osutavad, et isogloss ei kulge mitte väga täpsalt seda punkti kaudu, näit. juhtude 15, 48^d puhul, 2) nurksulgudes esinevad tähed osutavad, et LE esindus leidub seal kõrvu PE esindusega, näit. juhtude 13^c, 48^c, 144 puhul, 3) nooled ↖ ↗ ↘ → osutavad, et isogloss suundub sealt märgitud sisih sügavamale PE-sse resp. kulgeb sinna sügavamalt PE-st, näit. juhtude 17^a b, ja 21^c puhul.

- 11) PE *kaks* (: kahe), *üks*, *läks* / LE *kaits*, *kats* (: kate), *üits*, *üts*, *läits*, *läts* : A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - Y - N
12. a) PE *lõpsma*, *küps(ema)* / LE *nüsmä* (*lүsmä*), *kүdsä(mä)* : A - B¹ B¹ - C - D - E¹ - E - M - F - (Y) - G - (N)
- b) PE *laps* / LE *laits*, *lats* : A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - F - G
13. a) PE *ilus*, *kadakas*, *sügav*, *vasar* / LE *illuss*, *katai*, *sükäv*, *vassar* : X - J(?I) - K - D - E¹ - M¹ - M - Y - N
- b) PE *libe*, *sõge*, *kole*, *pime* / LE *lipe* 'lehelis', *sõke*, *kolle*, *pimme* : O(W) - B - Q¹ - I - K - D - E¹ - (E) - M - Y - N
- c) PE *magan*, *lubad* / LE *makan*, *lupat* : (A - B - ?Q¹)H - H¹ - J - K - D - E¹ - ?E - ?M - Y - N(R)
- d) PE *sajab* (*saab*, *sadab*) / LE *satap*, *satass* : ... W - B - Q¹ - I - K - D - E¹ (?M¹) - E - M - Y - N
- e) Part. PE *mäge*, *uba*, *nisu*, *ube*, *kalu*, *sõnu*, *pesi* / LE *mäke* (*mäkke*), *upa* (*uppa*), *nissu*, *upe*, *kallu*, *sõnnu*, *peSSI* : (H) - I - K - D - E¹ - M¹ - M - Y - N
- 14) PE *tõstma*, *tõusma* (*tõsema*) / *nõstma*, *nõsema* : A - B - B¹ - C - D - ?K - ?M¹ - ?M - ?F - ?Y - N
- 15) PE (*h*)*akkama* / LE *nakkama* : [A] - [B] - [B¹] - C - D - (T) - E¹ - E - F - N
16. a) PE *teivass* / LE *saiivass* (*t-* / *s-*) : X - J - K - D - E¹ - E - F - Y - N
- b) PE *tiib* / LE *siib* : O - B - S - P - T - D - E¹ - E - F ↑
17. a) PE *maetud*, *kaeti* / LE *matet*, *matetu*, *kateti* : O - B - B¹ - C - D - U ↗
- b) PE *öeldakse* (*öeltse* jne.) / LE *üteltse*, *üteldässe* (Võru-Setus ka *üldäss*) : A - B - B¹ - C - D ↗
18. a) PE (*h*)*äbemata*, *aganikus*, *põõsastikud*, *kirjutatud*, *parandati*, *aevastate* / LE (*h*)*äbemäda*, *aganigun*, *puhmastigu*, *kirjutedu*, *parandedi*, *aevastade* : (O) - B - B¹ - C - D - E¹ - E - F - N
- b) PE *vanemate*, *südamete*, *tüdrukute*, *õnnetute*, *õpetajate* / LE *vanembi* de (*vanembi*), *söamide*, *tütrigade* (*tütrige*), *õnnetude*, *opetajade* : O - B - B¹ - C - D - E¹ - E - ?M - Y - N(R)
- c) PE *asjata*, *sõnnikus*, *murakad*, *raamatud*, *karata*, *tulete*, *ei mäleta*, *õpitud*, *õnnetu* / LE *asjada*, *sõnigun*, *muragu*, *raamadu*, *karada*, *tulede*, *ei mäleda*, *opidu*, *õnnedu* : O - B - B¹ - C - D - E¹ - E - F - N
- 19) PE *maad*, *kanad*, *juuksed*, *karjased*, *saan(u)d*, *palun(u)d* / LE *maa*, *kana*, *juuse* (*juusse*), *karjusse*, *saanu*, *palumu* : A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - M - Y - N
- 20) PE *kadak(as)*, *palak(as)* / LE *kadajas*, *katai*, *palalai* (: *palaja*) : A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - (F) - N
21. a) PE *köis* (*keis* < **köüti*) / LE *kööds*, *keids* (*kööds*) : Q - Q¹ - D - E¹ - E - F - (Y) - G
- b) PE *küüs* (*küin*) / LE *küüds*, *küids* : Q - Q¹ - D - E¹ - E - F - G
- c) PE *süsi* / LE (*h*)*üdsi* : X (H) - ↖ → - I (J) - K - D - E¹ - E - F - G
22. a) PE *karu* / LE *kahr* : L - K - M¹ - M - Y - N
- b) PE *võru* / LE *vahr*, *vahru* : L - K - M¹ - Z - Ü - Õ - N
- c) PE *tara* / LE *tahr* : A - B¹ - B - C - D - E¹ - E - ?M - Y - N
- 23) PE *on* / LE *om*, *um* : A - B¹ - B - C - D - E¹ - E - Y - N
24. a) PE *õrs* / LE *ors* : H - H¹ - I - K - D - E¹ - E - M - Y - N
- b) PE *õlg*, *õla* / LE *olg*, *ola* : ?H (?X) - K - D - E¹ - E - ?M - Y - ?N

- 25) PE *kollane* / LE *kõllane* : A - B - S - P - T - D ↗
- 26) PE *mets* / LE *mõts* : A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - F - G
- 27) PE *teine* / LE *tõine, tõne* : A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - F - (R)
28. a) PE *aeg, poeg* / LE *aig, poig* : V - W - B - P - D - E¹ - E - F - N
- b) PE *taevas* : *taeva* / LE *taivass (taevass) : taiva* : L - K - (D) - E¹ - E - M - Y - N
- c) PE *laev* / LE *laiv* : A - B - Q¹ - I - H¹ - H; L - K - D - E¹ - E - F - G
- d) PE *vaev* / LE *vaiv* : L - K - D - E¹ - E - F - G
- 29) PE (*ä*-harmonia puudub) *küla, enam, varav (värat)* / LE (*ä*-harmonia esineb) *küllä, enämb (enämp), värät* : V - W - S - P ↗ ; ↘ E - M - Y - F - R
- 30) PE *ise, isi* / LE *esi* : A - B - P - D - E¹ - E - F - G
- 31) PE *leil (lein < löülü)* / LE *lõun* : A - B - C - D - E¹ - U - F - Y - N
- 32) PE (*h*)*ea* / LE (*h*)*ää* : . . . - W - S - P - T - D - E¹ - E - F - G
- 33) PE *pea, peal* / LE *pää, pääl* : → W - S - P - T - D - E¹ - (E) - (F) - (G)
- 34) PE *seal* / LE *sääl* : . . . → W - S - P ↗ ↘ D - E¹ - (U) - F - G
- 35) PE *sann* / LE *sann* : A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - F - [G]
- 36) PE *süüa (süüa), tuuakse* / LE *süüvä, tuvass* : A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - F - G
- 37) PE *põrand (parand)* / LE *põrmand* : A - B - P - T - D - E¹ - E - F - G

B. Morfoloogilised vahepiirid

a) Vanemad vahekorrad

- 38) Iness. PE *-s* / LE *-n, -hn, -h* : A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - F - R
39. a) Prees. PE *-b, -p* : *-vad, -ve* / LE *-ss* : *-sse (parandass : parandasse)* : H - H¹ - I - K - Z - ?M - Y - N
- b) PE *sajab (saab, saab, sadab, satab)* / LE *satass* : Q - Q¹ - J - K - Z - M - Y - N

b) Uuemad vahekorrad

- 40) Part. sg. PE *-d (ilusad)* / LE *-t (ilusat)* : A - B¹ - B - C - D - E¹ - E - F - ?G
- 41) Part. sg. PE *tütar, kannelt, võtit, seemet* / LE *tütär, kanneld, võtind, seemend* : H - H¹ - I - C - T - D - E¹ - E - ?M - Y - N
42. Ill. sg. a) PE *-sse, -o (kohtusse, kohtu, taevasse, taeva, kirikusse, kiriku)* / LE *-de (kohtude, taivade, ker(i)kude)* : X - J - K - D - E¹ - E - M - O - N
- b) PE *kambri(sse)* / LE *kambride* : H - H¹ - I - K - D - E - M - Y - (N)
- 43) PE *taha* / LE *taga, taade* : A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - F - G
- 44) Pl. PE (*h*)*einte*, (Mulgi) *aende, noortel, noordel* / LE (*h*)*ainu, nooril* : L - K - D - E¹ - E - M - Y - N
- 45) Komp. PE *-m* / LE *-mp* : A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - F - (G)
- 46) Verbi 1. pers. sg. PE *-n* / LE *-o* : → (W) - B - B¹ - C - D - E¹ - E - M - Y - N

- 47) Prees. a) PE *kujub, koob*, (Mulgi, lõuna-Ta) *koab, koap, (kudab)* / LE *kuda* : H - H¹ - J - K - Z - M - Y - N
 b) PE *käsiib, käseb, (kässib)* / LE *käsk* : H - H¹ - J - K - Z - U - \tilde{O} - N
 c) PE *jookseb, jooseb* / LE *joosk (jöösk)* : L - K - M¹ - ?M - Y - N
 d) PE *läheb, läüb (Hel lää)* / LE *lätt* : X - K - Z - M - Y - N
 e) PE *teab*, (Mulgi) *tääb* / LE *teed (teéd)* : H - H¹ - J (?I) - K - (Z) - Ü - \tilde{O} - N
- 48) Imperf. a) PE *laskis, lassis (laskes, lasi)* / LE *lask (laskse)* : A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - M - Y - N
 b) PE *parandas, kõneles* / LE *paraänd, kõnel* : A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - ?M - Y - N
 c) PE *parandasi(va)d* / LE *parandiva* : A - B - B¹ - C - D - E¹ - (E) - ?M - Y - N
 b) 3. p. pl. PE *istusi(va)d, pühkisi(va)d* / LE *isti(va), pühe(vä)* : [A] - [B] - Q¹ - ? - [?X]; [?L] - [K] - [D] - [E¹] - [E] - F - R
- 49) PE *-nud, -nd (saanud, olnd, parandand)* / LE *-nu (saanu, ollu, parandanu)* : W - B - B¹ - C - D - E¹ - F - G
- 50) PE *-tud, -dud (maetud, tehtud, saadud, parandatud)* / LE *-t, -d, -tu, -du (matet, tettu, saadu, saad, parandet, parandedu)* : A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - F - G

C. Leksikaalsed vahepiirid

a) Vanemad vahekorrad

- 51) PE *aur* / LE *toss* : A - B - B¹ - C - D - U ↗ ↘ F - G
 52) PE *eha* / LE *agu* : V - B - B¹ - C - D - E¹ - E - Y - N
 53) PE *allikas* / LE *läte* : L - K - D - E¹ - E - M - Y - N
 54) PE *kask* / LE *kõiv, kõju* : H - H¹ - I - K - D - E¹ - E - F - N
 55) PE *sõstar* / LE *hõrak, siitik* : A - B - Q¹ - C - (I) - K - D - E¹ - Y - N
 56) PE *pohlad* / LE *paluka* : V - W - B - S - P - T - D - E¹ - E - F - G
 57) PE *põõsas* / LE *puhm* : O - B - B¹ - P - D - E¹ - (E) - M - Y - N
 58) PE *üdi* / LE *säsi* : Q - Q¹ - J - K - D - E¹ - (E) - M - Y - N
 59) PE *kamal* / LE *ruhim* : A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - M - Y - N
 60) PE *pale* / LE *põsk* : ... - W - B - B¹ - (P) - T - D - E¹ - E - ?M - Y - N
 61) PE *pöial* / LE *päss, päkk* : X - K - D - E¹ - E - F - G
 62) PE (persse) *kannikad, näkad* / LE *tusara, tuhara* : A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - M - Y - N
 63) PE *ila, kool* / LE *häisk (põhjaosades ka ila)* : W - B - B¹ - C - T - ↗ ↘ - D - M¹ - Z - Ü - \tilde{O} - N
 64) PE *oder* / LE *kesv* : A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - F - G
 65) PE *kaun* / LE *köder* : A - B - B¹ - C - D - U - F - G
 66) PE *ale (saat)* / LE *sõörd* : L - K - D - E¹ - E - F - N
 67) PE *saad* / LE *ruga* : Q - Q¹ - D - E¹ - E - F - G
 68) PE *tall* / LE *voon (vöön)* : L - K - D - E¹ - E - M - Y - N
 69) PE *õde* / LE *sõsar* : A - B - B¹ - C - T - D - E¹ - E ↗
 70) PE *pahmas* / LE *taþan* : A - B - B¹ - C - D - ...

- 71) PE *määr*, *mäger* / LE *kähr* : L - K - D - E¹ - E - F - Y - N
 72) PE *remmelgas* / LE *raid*, *raa* : V - W - B - B¹ - C - T - D - E - M - Y - N
 73) PE *õu* / LE *uss* (<*uksi*), *mur* : A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - F - G
 74) PE *tangud* / LE *suurme* : A - B - B¹ - ?P - T - D - E¹ - E - F - N
 75) PE *keed* / LE *sõkla* : A - (W) - S - P ↗ ↘ E¹ - E - F - G
 76) PE *särk* / LE (*h*)*ame* (*särk* 'kuub') : A - B - B¹ - P - T - D - E¹ - E - F - G
 77) PE (*h*)*õlm*, *-a* (PE *siil* 'riba') / LE *siil*, *-u** : H - H¹ - J - K - (M¹) - ??E - ?M - Y - N
 78) PE *pastel* / LE *tsuug* : X - J - K - D ↗ ↘ F - G
 79) PE *takud* / LE *pakla* : O - B - B¹ - C - D - E¹ - E - F - N
 80) PE *nuga* / LE *vääts* : A - B - B¹ - P - C - D - E¹ - E - F - G
 81) PE *küna* / LE *ruhi* : A - B - Q¹ - C - D - E¹ - M¹ - Z - M - Y - N
 82) PE *nõu*, *riist* / LE *anum* : L - K - D - E¹ - E - F - G
 83) PE (*h*)*ang* / LE *vigel* : A - B - B¹ - (C) - D - E¹ - E - F - (G)
 84) LE *lõime*, *astjas*, (*leiva*) *küna* : LE *mõhk* : V - ?W - ?B ↗ ↘ T - D - E¹ - E - F - G
 85) PE (*põlve*, *voki*) *keder* / LE *keeri* : W - S - P - D ↗ ↘ F - G
 86) PE *rangid* / LE *taosse* : ?Q - Q¹ - C - D - E¹ - E - (F) - G
 87) PE *ungas*, *olv* / LE *ka(a)ruperse* : O - B - B¹ - C - D - E¹ - E - M - Y - N
 88) PE *tael*, *kõbjas* / LE *peess* (*ka tagel*) : H - H¹ - J - K - D - E¹ - E - F - G
 89) PE *jõulud* / LE *talviste pühä* (*ka jõulu*) : [A] - [B] - [B¹] - [C] - I - K - M¹ - E¹ - E - ?F - Y - ?O - N
 90) PE *laupäev*, *lauba* / LE *poolpäiv*, *poolba* (*pööl-*) : A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - F - Y - N
 91) PE *argipäev*, *ari-p.*, *töö-p.* / LE *äripäiv* : A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - F - N
 92) PE *punane* / LE *verev* : (X) - (J) - K - D - E¹ - E - M - Y - N
 93) PE *kitsas* / LE *ahtike*, *ahtake* (Mulgis *ka kitsas*) : W - B - B¹ - C - D - E¹ - E - ?M - Y - N
 94) PE *pesema* / LE *mõskma* : A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - F - [G] N
 95) PE *nutma* / LE *ikma* : V - B - B¹ - P - T - D - E¹ - E - F - R
 96) PE *kartma* / LE *pelgämä* : A - B - B¹ - C (?P) - T - D - U ↗ ↘ F - [R]
 97) PE (*h*)*annustama* / LE (*h*)*aukama* : A - B - B¹ - (C) - D - E¹ - E - ?M - F - G
 98) PE (*õsuma*, *roovima*) / LE *põim(i)ma* : H - H¹ - Q¹ - C - I - K - D - E¹ - E - F - G
 99) PE (*regi hakkab viitama*, *juhama* jne. / LE *jõõra(sta)ma* : H - H¹ - ?Q¹ - C - I - (?K -) D - E¹ - E - F - G
 100) PE *tarretama*, *tarduma*, (*h*)*angumä* / LE (*h*)*üübume*, (*h*)*üübimä* : Q - Q¹ - B - B¹ - C - D - E ↗ R
 101) PE *juur(d)e* / LE *manu* : A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - F - G

b) Uuemad vahekorrad

- 102) PE *mänd* / LE *pedäk*, *petäi* : [A] - [B] - [B¹] - C - D - E¹ - E - F - R
 103) PE *sinikad* / LE *joovika* : A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - F - R

* Äärmises LE-s, Rõuge edelaosas (Alaküla), esineb siiski *kõlm*, muust *hõlm* -alast täiesti isoleeritult, ja *siil* puudub.

- 104) PE *nõmm* / LE *palu* : Q – Q¹ – C – T – D – E¹ – E – F – G
- 105) PE *kallas* / LE *perv* : Q(H) – Q¹ (I) – B – P – D – E¹ – E – F – G
- 106) PE *põld (väli)* / LE *nurm (põld 'nurm koos viljaga')* : (V) – W – B¹ – B – C – D – E¹ – E – F – N
- 107) PE *käbi* / LE *kukk, -u* : L – K – D – E¹ – E – F – N
- 108) PE (tamme) *tõru* / LE *tõhv (<? tõrho)* : V – W – B – (S) – P – D – E – M – Y – N
- 109) PE *õis* / LE *hätse, häelmu* : A – B – C – D – E – F – Y – N
- 110) PE *koer* (edela-Mulgis *peni* 'isane koer') / LE *peni* (*koer, koir* 'vallatu, kelm') : H – H¹ – I – K – D – E – M – Y – ?N
- 111) PE *hunt* / LE *susi* : Q – Q¹ – I – C – D – E – ?M – Y – N
- 112) PE *uss, (Mulgi) uisk* / LE *siug* (ka *uss*) : H – H¹ – I – (K) – D – E¹ – E – ?M – Y – N
- 113) PE *kukk* / LE *kikass* : H – H¹ – I – K – D – E¹ – E – M – Y – N
- 114) PE *vend* / LE *veli* : A – B – B¹ – P – D – E¹ – E – F – R
- 115) PE *tai, taru*(liha) / LE *lahja*(liha) : V – B – B¹ – P – T – D – E¹ – E – F – N
- 116) PE *ün* / LE *ubin* : A – B – B¹ – C – D – E¹ – E – F – N
- 117) PE *värške piim, terne-p.* / LE (*t*)*säär-p.* : A – B – B¹ – C – D – E¹ – E – M – Y – F – ?R
- 118) PE (kaera) *haga, ripse* / LE *pööriss* : (A) – B – S – ?P – T – D – E¹ – E – F – N
- 118) PE (kaera) *haga, ripse* / LE *pööriss* : (A) – B – S – ?P – T – D – E¹ – E – F – N
- 119) PE *rõuged* / LE *nõstme* : A – B – B¹ – C – D – E¹ – E – F – N
- 120) PE *saba* / LE (*h*)*änd* : \ B – B¹ – C – D – E¹ – E – M – Y – N
- 121) PE *pärm* / LE *sepp* : (V) – B ↑ \ T – D – E¹ – (E) – F – G
- 122) PE *pael* / LE *kabel* : A – B – B¹ – C – D – E¹ – E – F – N
- 123) PE *pulmad* / L *Esaja* : ?H (?Q) – ?Q¹ – B – B¹ – C – I – K – M¹ – D – E¹ – [E] – [M] – Y – [N]
- 124) PE *varrud* / LE *ristse, ristjätse* : V – B – (S) ↗ \ T – D – E¹ – E – F – G
- 125) PE *pruut, noorik* / LE *mõrsja* : L – ?K – D – E¹ – E – F – N
- 126) PE *rakked* / LE *salve* : \ (W) – B – B¹ – C – D – E¹ – E – Y – N
- 127) PE *äke* / LE *ägli* : O – B – S – P – T – D – E¹ – E – F – G
- 128) PE *maantee, maandi* / LE *suurtee, suurde* : O(?V) – ?W – B – B¹ – C (?P) – T – D ↗ \ G
- 129) PE *tänav, tanav* / LE *tanum* : A – B – S – (P) – T – D – E¹ – E – ?M – Y – N
- 130) PE (*h*)*aamer* / LE *vasar* : O – B – B¹ – C – D – E¹ – E – M – Y – F – [G]
- 131) PE *margapuu* / LE *päsmer, pässil* : → S – P – T – D – E¹ – E – M – N – Y
- 132) PE *soe* / LE *lämm, lämi* : O – B – B¹ – C – D – E¹ – E – M – Y – N
- 133) PE *uus* / LE *vastne* : A – B – B¹ – P – T – D – E¹ – E – F – G
- 134) PE *pahem, vasak* / LE *kura* : V – B – S – P – T – D – E¹ – E – F – G
- 135) PE *märg* / LE *lige* : V – W – S – P – T – D – E¹ – E – F – R
- 136) PE *libe, (Mulgi) libev, libeve* (*lipe* 'lehelis') / LE *nilbe, (Helme) limbe* (*lipe* 'lehelis', Puhjas *libe* 'kuivalt libe', *nilbe* 'märjalt libe, limane') : H – H¹ – J – K – (D) – ?E¹ – ?E – ?M – Y – N

- 137) PE *surema* / LE *koolma* : A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - [F] - Y - N
 138) PE *ehmatama, kohkuma* / LE (*h*)*eituma* : A - B - B¹ - P - D - E¹ - E - M - Y - N
 139) PE *pigistama* / LE *pitsitämä* : ?V - ?W - ?B - B¹ - P - T - D - E - F - G
 140) PE *siduma* / LE *kõitmä, keitmä* : O - B - Q¹ - I - C - D - E¹ - E - F - G
 141) PE *vaatama* / LE *kaema* : H - H¹ - I - C - D - E¹ - E - F - N
 142) PE *praegu* / LE *prõlla, prilda* : A - B - B¹ - C - D - E¹ - E - M - Y - N
 143) PE *nõnda* (ka *nii*) / LE *nii* : L - K - M¹ - ?M - Y - N
 144) PE (ainult) *vagu* / LE *virgess* ehk *vügruss, kukk, -i ja (h)õõlass* (loodeosades ka *vagu*), teatud tähenduslike vahedega: X - J - K - I - C - (E¹) - M¹ - M - Y - N

III

Piirijärgud (vt. kaarti 2!)

1. Järk A - B : a) 1^a b c, 2^b, 3^a b, 7^b, 9, 11, 12^a b, 13^c, 14, 15, 17^b, 19, 20, 22^c, 23, 25, 26, 27, 28^c, 30, 31, 35, 36, 37, 38, 40, 43, 45, 48^a b c d, 50 = 30 (37)
 b) 51, 55, 59, 62, 64, 65, 69, 70, 73, 74, 76, 80, 81, 83, 89, 90, 91, 94, 96, 97, 101, 102, 103, 109, 114, 116, 117, 118, 119, 122, 129, 133, 137, 138, 142 = 35
2. Järk B - B¹ : a) 1^a b c, 2^b c, 3^a b d e, 6, 7^b, 9, 10, 11, 12^a b, 14, 15, 17^a b, 18^a b c, 19, 20, 22^c, 23, 26, 27, 28^a, 30, 31, 35, 36, 37, 38, 40, 43, 45, 46, 48^a b c, 49, 50 = 33 (45)
 b) 51, 52, 57, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 69, 70, 72, 73, 74, 79, 80, 83, 87, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 109, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 122, 123, 126, 128, 130, 132, 133, 137, 138, 139, 142 = 50
3. Järk B¹ - C : a) 1^a b c, 2^b c, 3^a b d e, 6, 7^b, 9, 10, 11, 12^a b, 14, 15, 17^a b, 18^a b c, 19, 20, 22^c, 23, 26, 27, 31, 35, 36, 38, 40, 43, 45, 46, 48^a b c, 49, 50 = 30 (42)
 b) 51, 52, 59, 62, 63, 64, 65, 69, 70, 72, 73, 79, 83, 87, 89, 90, 91, 93, 94, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 109, 116, 117, 119, 120, 122, 123, 126, 128, 130, 132, 137, 139, 142 = 40
4. Järk C - D : a) 1^a b c, 2^b, 3^a b c d e, 6, 7^b, 9, 10, 11, 12^a b, 14, 15, 17^a b, 18^a b, 19, 20, 22^c, 23, 26, 27, 31, 35, 36, 38, 40, 43, 45, 46, 48^a b c, 49, 50 = 30 (41)
 b) 51, 52, 59, 62, 64, 65, 70, 73, 79, 80, 81, 83, 86, 87, 90, 91, 93, 94, 97, 100, 101, 102, 103, 106, 109, 111, 116, 117, 119, 120, 122, 126, 130, 132, 137, 140, 141, 142, 144 = 39
5. Järk D - E¹ : a) 1^a b c d, 2^b c d, 3^a b c e, 4, 5^b c, 6, 7^a b, 8^a b c, 9, 10, 11, 12^a b, 13^a b c d e, 15, 16^a b, 17^a, 18^a b c, 19, 20, 21^a b c, 22^c, 23, 24^a b, 26, 27, 28^a c d, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42^a b, 43, 44, 45, 46, 48^a b c d, 49, 50 = 45 (73)
 b) 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 144 = 85
6. Järk E¹ - E : a) 1^a b c d, 2^b c d, 3^a b c e, 4, 5^c, 6, 7^a, 8^a b c, 9, 10, 11, 12^a b, 13^b c d, 15, 16^a b, 17^a,

- 18^a b^c, 19, 20, 21^a b^c, 22^c, 23, 24^a b^c, 26, 27, 28^a c^d, 30, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42^a b^c, 43, 44, 45, 46, 48^a b^c d^e, 49, 50 = 32 (68)
- b) 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 79, 80, 82, 93, 84, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142 = 80
7. Järk E - F : a) 1^a b^c d^e, 2^c d^e, 3^a b^c e, 4, 8^a c^e, 9, 12^b, 13^c, 15, 16^a b^c, 18^a c^e, 20, 21^a b^c e, 26, 27, 28^a c^d, 30, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 40, 43, 45, 48^d, 49, 50 = 29 (41)
- b) 54, 56, 58, 61, 64, 66, 67, 71, 73, 74, 75, 76, 79, 80, 82, 83, 84, 86, 88, 89, 90, 91, 94, 95, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 114, 115, 116, 118, 119, 121, 122, 124, 125, 127, 133, 134, 135, 137, 139, 140, 141, 143 = 52
8. Järk F - G : a) 1^a, 2^c d^e, 3^c, 12^a b^c, 21^a b^c e, 26, 28^c d^e, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 40, 43, 45, 49, 50 = 19 (24)
- b) 51, 56, 61, 64, 65, 67, 73, 75, 76, 78, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 97, 98, 99, 101, 104, 105, 121, 124, 127, 130, 133, 134, 139, 140 = 31
9. Järk Y - N : a) a^b c^d e, 4, 5^a b^c e, 6, 7^a, 8^a b^c e, 10, 11, 12, 13^a b^c d^e e, 14, 16^a, 18^b, 19, 22^a c^e, 23, 24^a b^c, 28^b, 31, 39^a b^c, 41, 42^b, 34, 46, 47^a c^d, 48^a b^c e, 62 = 27 (48)
- b) 52, 55, 57, 58, 59, 60, 62, 68, 71, 72, 77, 81, 87, 90, 92, 93, 109, 109, 110, 111, 112, 113, 120, 123, 126, 129, 131, 136, 137, 138, 142, 143, 144 = 33
10. Järk E - M : a) 3^c, 5^c, 6, 7^a, 8^b, 10, 12, 13^c d^e, 18^b, 19, 22^c, 24^a b^c, 28^b, 29, 41, 42^a b^c, 44, 46, 48^a b^c e = 19 (24)
- b) 53, 57, 58, 59, 60, 62, 68, 72, 77, 87, 92, 93, 97, 108, 110, 111, 112, 113, 117, 120, 123, 129 (?), 130, 131, 132, 136, 138, 143 (?), 144 = 28
11. Järk F - N : a) 1^a, 3^a b^c, 15, 18^a c^e, 20, 28^a, 31 = 7 (9)
- b) 54, 66, 74, 79, 91, 94, 106, 107, 115, 116, 118, 119, 122, 125, 141, 143 = 16
12. Järk T - D : a) 2^c d^e, 16^b, 25, 32, 33, 37, 41 = 7 (8)
- b) 56, 60, 69, 72, 74, 76, 84, 95, 96, 104, 115, 118, 121, 124, 127, 128, 129, 131, 133, 134, 135, 139 = 22
13. Järk F - Y : a) 1^b d^e, 4, 8^a c^e, 12^a, 14, 16^a, 29 = 7 (9)
- b) 71, 89, 90, 109, 117, 130, 137 = 7
14. Järk L - K : a) 5^a b^c e, 22^a b^c, 28^b c^d e, 44, 47^c, 48^d = 6 (11)
- b) 53, 66, 68, 71, 82, 107, 125, 143 = 8
15. Järk K - D : a) 1^d, 2^b, 4, 5^b, 7^a, 8^a b^c e, 13^a b^c d^e e, 14, 16^a, 21^c, 24^a b^c, 28^b c^d e, 42^a b^c, 44, 48 = 15 (25)
- b) 53, 54, 55, 58, 61, 66, 68, 71, 78, 82, 88, 92, 98, 107, 110, 112, 113, 125, 136 = 19
16. Järk H - H¹ : a) 4, 7^a, 24^a, 28^c, 39^a, 41, 42^b = 8
- b) 54, 98, 99, 110, 112, 113, 141 = 7
17. Järk H¹ - J : a) 1^d, 2^d, 8^a, 13^c, 47^a b^c e = 5 (7)
- b) 77, 88, 136 = 3
18. Järk J - K : a) 1^d, 2^d, 8^a c^e, 13^a c^e, 16^a, 21^c, 39^b, 42^a, 47^a b^c e = 9 (13)
- b) 58, 77, 78, 88, 92, 136, 144 = 7
19. Järk I - K : a) 4, 7^a, 13^b c^d e, 21^c, 24^a, 39^a, 42^b = 7 (10)
- b) 54, 55, 89, 98, 99 (?), 110, 112, 113, 123, 144 = 10
20. Järk X - J : a) 8^c, 13^a, 16^a, 21^c, 42^a, 48^d = 6
- b) 78, 92, 144 = 3
21. Järk M - Y : a) 1^c, 2^a, 3^c, 5^a b^c e, 12^a, 13^a b^c d^e e, 14 (?), 18^b, 19, 22^a c^e, 24^a b^c (?), 28^b, 29, 39^a (?), 41 (?), 42^b, 44, 46, 47^a c^d e, 48^a b^c (?), c^d e = 20 (30)
- b) 53, 58, 59, 60, 68, 72, 77, 81, 87, 92, 93 (?), 97, 108, 110, 111 (?), 112 (?), 113, 117, 120, 123, 129 (?), 130, 131, 132, 136, 138, 143 (?), 144 = 28

22. Järk V - W : a) $3^c e, 6, 28^a, 29 = 4$ (5)
 b) 56, 72, 84, 106, 108, 128, 135, 139 = 8
23. Järk W - B : a) $3^e, 6, 13^b d, 28^a, 46, 49 = 6$ (7)
 b) 56, 60, 72, 84, 93, 106, 108, 126, 128, 139 = 11
24. Järk O - B : a) $2^c, 3^d, 16^b, 17^a, 18^a b c = 6$ (7)
 b) 57, 79, 87, 127, 130, 132, 140 = 7
25. Järk W - S : a) $3^c, 29, 32, 33, 34, 73 = 6$
 b) 85, 135 = 2
26. Järk B - S : a) $16^b, 25 = 2$
 b) 56, 108, 118, 124, 127, 129, 134 = 7
27. Järk S - P : a) $3^c, 16^b, 25, 29, 32, 33, 34 = 7$
 b) 56, 75, 85, 108, 118, 127, 129, 131, 134, 135 = 10
28. Järk P - T : a) $16^b, 25, 32, 33, 37 = 5$
 b) 56, 60, 74, 76, 95, 115, 118, 127, 129, 131, 133, 134, 135 = 13
29. Järk B¹ - P : a) $28^a, 30, 37 = 3$
 b) 57, 60, 74, 80, 95, 105, 114, 115, 133, 138 = 10
30. Järk P - D : a) $28^a, 30 = 2$
 b) 57, 85, 105, 108, 114, 138 = 6
31. Järk Q - Q¹ : a) $10, 21^a b, 39^b = 3$ (4)
 b) 58, 67, 86, 100, 104, 105, 111, 123 (?) = 8
32. Järk B - Q¹ : a) $10, 13^b c d, 28^c, 48^d = 4$ (5)
 b) 55, 81, 100, 105, 123, 140 = 6
33. Järk Q¹ - I : a) $13^b c d, 28^c, 39^b, 48^d = 4$ (6)
 b) 58, 98, 99, 111, 140 = 5
34. Järk H¹ - I : a) $4, 7^a, 24^a, 28^c, 39^a, 41, 42^b = 7$
 b) 54, 110, 112, 113, 141 = 5
35. Järk C - I : a) $41 = 1$
 b) 55, 89, 98, 99, 111, 123, 140, 141, 144 = 9
36. Järk C - T : a) $2^c, 41 = 2$
 b) 63, 69, 72, 96, 104, 128, 139 = 7
- 37.-Järk F - R : a) $9, 27, 29, 38, 48^d = 5$
 b) 95, 96, 102, 103, 114, 117, 135 = 7
38. Järk E¹ - U : a) $17^a, 31 = 2$
 b) 31, 34, 51, 65, 96 = 5
39. Järk U - F : a) — —
 b) 31, 34 = 2
40. Järk E¹ - M¹ : a) $5^b, 7^b, 13^a d^c e = 3$ (5)
 b) 63, 81, 123, 144 = 4
41. Järk D - M : a) $3^d = 1$
 b) 136 = 1
42. Järk M - M¹ : a) $2^a, 5^a b^c, 13^a, 14, 22^a, 47^c = 6$ (8)
 b) 77, 143 (?), 144 = 3
43. Järk P - C : a) $3^c = 1$
 b) 80 = 1
44. Järk E - Y : a) $2^b, 11, 23 = 3$
 b) 52, 55, 126 = 3
45. Järk X - K : a) $2^a, 8^b, 24^b, 47^d = 4$
 b) 61 = 1
46. Järk K - M¹ : a) $2^a, 5^a c, 14, 22^a b, 47^c = 5$ (7)
 b) 77, 89, 123, 143 = 4
47. Järk K - Z : a) $39^a b, 47^a b d e = 2$ (6)
 b) — —
48. Järk M - Z : a) $39^a b, 47^a d = 2$ (4)
 b) 81 = 1
49. Järk M¹ - Z : a) $7^b, 22^b = 2$
 b) 63, 81 = 2
50. Järk M - Ü : a) $3^d, 42^a, 62 = 3$
 b) — —
51. Järk Y - Õ : a) — —
 b) 89 = 1
52. Järk Z - Ü : a) $7^b, 22^b, 39^a b, 47^a b d^c e = 4$ (8)
 b) 63 = 1
53. Järk Ü - Õ : a) $7^b, 22^b, 42^a, 47^b e = 4$ (5)
 b) 63 = 1
54. Järk Õ - N : a) $3^d, 7^b, 22^b, 42^a, 47^b e = 5$ (6)
 b) 63, 89 = 2
55. Järk M - Õ : a) $3^d = 1$
 b) — —
56. Järk Q¹ - C : a) — —
 b) 55, 81, 86, 98, 99, 104 = 6
57. Järk Q¹ - D : a) $21^a b = 1$ (2)
 b) 67 = 1
58. Järk A - W : a) — —
 b) 75 = 1.

IV

Murdepiiri järgud tähtsuse (isoglosside arvu) järjekorras (vt. kaarte nr. 3, 4!)

1. D - E ¹ : 45 (73) + 85 = 130 (158). - Vt. järku nr. 5!	30. K - M ¹ : 5 (7) + 4 = 9 (11). - J. nr. 46
2. E ¹ - E : 43 (68) + 80 = 123 (148). - J. nr. 6.	31. Q ¹ - I : 4 (6) + 5 = 9 (11). - J. nr. 33
3. B - B ¹ : 33 (45) + 50 = 83 (95). - J. nr. 2.	32. C - T : 2 + 7 = 9. - J. nr. 36
4. E - F : 29 (41) + 52 = 81 (93). - J. nr. 7.	33. B - S : 2 + 7 = 9. - J. nr. 26
5. B ¹ - C : 30 (42) + 40 = 70 (82). - J. nr. 3.	34. C - I : 1 + 9 = 10. - J. nr. 35
6. A - B : 30 (37) + 35 = 65 (72). - J. nr. 1.	35. M - M ¹ : 6 (8) + 3 = 9 (11). - J. nr. 42
7. Y - N : 27 (48) + 33 = 60 (81). - J. nr. 9.	36. H ¹ - J : 5 (7) + 3 = 8 (10). - J. nr. 17
8. C - D : 30 (41) + 39 = 69 (80). - J. nr. 4.	37. X - J : 6 + 3 = 9. - J. nr. 20
9. F - G : 19 (24) + 31 = 50 (55). - J. nr. 8.	38. W - S : 6 + 2 = 8. - J. nr. 25
10. M - Y : 20 (30) + 28 = 48 (58). - J. nr. 10	39. P - D : 2 + 6 = 8. - J. nr. 30
11. E - M : 19 (24) + 28 = 47 (52). - J. nr. 10	40. Ö - N : 5 (6) + 2 = 7 (8). - J. nr. 54
12. K - D : 15 (25) + 19 = 34 (44). - J. nr. 15	41. E ¹ - M ¹ : 3 (5) + 4 = 7 (9). - J. nr. 40
13. T - D : 7 (8) + 22 = 29 (30). - J. nr. 12	42. E ¹ - U : 2 + 5 = 7. - J. nr. 38
14. F - N : 7 (9) + 16 = 23 (25). - J. nr. 11	43. E - Y : 3 + 3 = 6. - J. nr. 44
15. P - T : 5 + 13 = 18. - J. nr. 28	44. Q ¹ - C : 0 + 6 = 6. - J. nr. 56
16. W - B : 6 (7) + 11 = 17 (18). - J. nr. 23	45. Z - Ü : 4 (8) + 1 = 5 (9). - J. nr. 52 W
17. S - P : 7 + 10 = 17. - J. nr. 27	46. Ü - Ö : 4 (5) + 1 = 5 (6). - J. nr. 53
18. I - K : 7 (10) + 10 = 17 (20). - J. nr. 19	47. X - K : 4 + 1 = 5. - J. nr. 45
19. J - K : 9 (13) + 7 = 16 (20). - J. nr. 18	48. M ¹ - Z : 2 + 2 = 4. - J. nr. 49
20. H - H ¹ : 8 + 7 = 15. - J. nr. 16	49. M - Z : 2 (4) + 1 = 3 (5). - J. nr. 48
21. L - K : 6 (11) + 8 = 14 (19). - J. nr. 14	50. M - Ü : 3 + 0 = 3. - J. nr. 50
22. F - Y : 7 (9) + 7 = 14 (16). - J. nr. 13	51. K - Z : 2 (6) + 0 = 2 (6). - J. nr. 47
23. O - B : 6 (7) + 7 = 13 (14). - J. nr. 24	52. Q ¹ - D : 1 (2) + 1 = 2 (3). - J. nr. 57
24. B ¹ - P : 3 + 10 = 13. - J. nr. 29	53. D - M : 1 + 1 = 2. - J. nr. 41
25. V - W : 4 (5) + 8 = 12 (13). - J. nr. 22	54. P - C : 1 + 1 = 2. - J. nr. 43
26. H ¹ - I : 7 + 5 = 12. - J. nr. 34	55. U - F : 0 + 2 = 2. - J. nr. 39
27. F - R : 5 + 7 = 12. - J. nr. 37	56. M - Ö : 1 + 0 = 1. - J. nr. 55
28. Q - Q ¹ : 3 () + 8 = 11 (12). - J. nr. 31	57. Y - Ö : 0 + 1 = 1. - J. nr. 51
29. B - Q ¹ : 4 (5) + 6 = 10 (11). - J. nr. 32	58. A - W : 0 + 1 = 1. - J. nr. 58

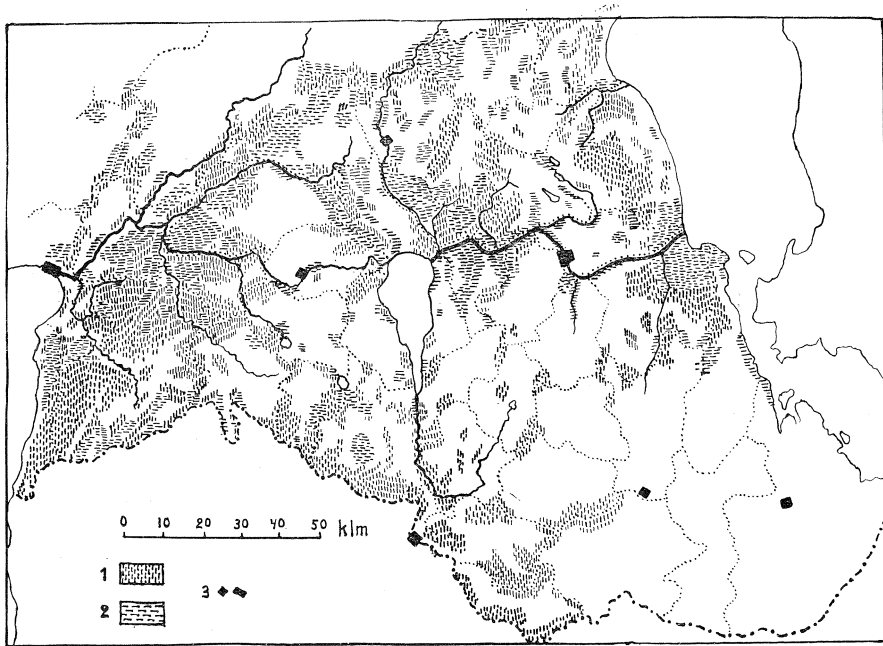
V.

Ülalesitatud eritlusest ja vaatlusest järgneb:

1. Põhja-eeesti ja lõuna-eeesti murret on lahutamas teineteisest väga ilmne, rohkeist ja tähtsaist isoglossidest koosnev murdepiir¹, olgugi et neil murdeil on ühine, oma paar sada aastat vana kirjakeel. Võiks kahelda, kas teist nõnda selget piiri esineb isegi kahe kõrvuti leviva sugukeele vahel, kel kummalgi on oma, enam-vähem eakas kirjakeel. Igatahes näikse soome ja karjala keele vaheline piir olevat vähem ilmne.

2. See murdepiir ei ole kõigi PE ja LE keelendite vahekordade ulatuste,

¹ See jällegi kinnitab CH. BRUNEAU (vt. Revue de Linguistique romane XVIII, a. 1937, lk. 30) arvamust: Je ne pense pas qu'aujourd'hui personne puisse douter de l'existence de limites de dialectes, — et la limite du français et du provençal est une limite de langues.

Kaart 5:

Looduslikud tõkked (suuremad jõed, metsad, sood ja rabad) murdepiiri ümrusaladel. — Les obstacles naturels (fleuves, forêts, marais et marécages) dans les entourages de la limite dialectale. 1. Metsad. — Forêts. 2. Sood ja rabad. — Marais et marécages. 3 Suuremad linnad. — Villes principales.

s. o. kõigi isoglosside suhtes ühtlane, vaid eri kohtades see sisaldab eri arvul isoglosse ja mitmes kohas see hargneb harudeks.

3. Säärase iseloomuga murdepiir tõendab mõlema murde paljusid aastasadu (üle tuhande aasta?) ja teatud määral isegi kuni XIX ja XX saj. vahetuseni kestnud suhteliselt suurt lahuselu teineteisest, mis on olnud tingitud neid murdeid teineteisest lahutavaist looduslikest tõketest (vrd. kaarti nr. 5!). On siiski märgata tugevaid ja võrdlemisi juba kaua väldanud mõjustusi PE-st LE sihis, kahe n. ö. värava kaudu: üks Viljandi—Tõrva sihis ja teine Tartu ja Peipsi vahelt lõunasse.

4. On märgata mõningat vahet ühelt poolt murde struktuuriliste fenomenide ulatuspiiride, s. o. isofoonide ja isomoorfeemide, ja teiselt poolt murde üksiksugemete, sõnade ulatuspiiride, s. o. isolekside levimise ja asenemise vahel, mis ka mõistetak, sest üksiksõna on hõlpsam rändama ja levinema kui terveid sõnakategooriaid haarav häälikmuutus või morfoloogiline (või süntaktiline) nähtus. Ja samal hääliku või häälikühendi esindusel võib levikuala eri sõnades olla ka eri ulatusega, sest eri sõnadel võivad olla

eri saatused. Nii näit. küündib LE külvi *hitskme* kujul *its(k)med* kaugele välja üle LE murdepiiri, PE *sit(k)med*-alale, mitte üksnes Saarde-Häädemeeste-Tori-Vändra piirkonda ja Loode-Tartumaale, vaid jämeda talvana Kirde-Pärnumaa ja Põhja-Viljandimaa kaudu koguni sügavasse Harju- ja Järvamaale, kuni Hageri, Kose ja Koeru kihelkondagi. Põhjused selleks on vist eufemistlikud — sõna *sitkmed* tülikas seos sõnaga *sitt*.

Upsalas 24. 9. 52.

ANDRUS SAARESTE